

The Role of Media Literacy in Preventing Cyberspace Harms Among Students

Seyed Ahmad Mirmohammadtabar: Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Arak University (Corresponding Author), Arak, Iran. **email:** ahmadmirtabar@gmail.com

Mojtaba Mohammadi Jalali Farahani: Assistant Professor, Counseling Department, Farhangian University, Tehran, Iran. **email:** m.mohamadijalali@cfu.ac.ir

Samad Adlipour: PhD in Sociology, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. **email:** samadadlipour@gmail.com

The aim of this study was to investigate the role of media literacy in preventing cyberspace harms among first-level secondary school students in the city of Arak. A survey method was used for the study. The statistical population consisted of first-level secondary school students in Arak, from which 715 individuals were selected as the sample. Sampling was conducted through a multi-stage stratified cluster random method. The data collection tool was a questionnaire.

The findings showed that the mean score of cyberspace harms -was 2.49 out of 5, indicating a moderate level. The highest mean was related to the religious and psychological dimensions, while the lowest mean was related to the physical and family dimensions.

The results of structural equation modeling showed that the greatest effects on cyberspace harms were related respectively to cyberspace usage (beta coefficient = 0.32) and media literacy (beta coefficient = -0.24). Media literacy also affected cyberspace usage (beta coefficient = -0.18). Overall, it can be stated that media literacy has an indirect effect (beta coefficient = -0.05) on cyberspace harms.

Keywords: Cyberspace harms, students, media literacy, cyberspace usage.

نقش سواد رسانه‌ای در پیشگیری آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان

نوشته

سید احمد میرمحمدتبار*

مجتبی محمدی جلالی فراهانی**

صمد عدلی‌پور***

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳

چکیده

هدف از تحقیق حاضر بررسی نقش سواد رسانه‌ای در پیشگیری آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان متوسطه نخست شهر اراک بوده است. برای بررسی موضوع از روش پیمایش استفاده شد. جامعه آماری تحقیق، دانش‌آموزان متوسطه اول شهر اراک بودند که ۷۱۵ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی طبقه‌ای و خوشه‌ای چندمرحله‌ای بود. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق پرسشنامه بود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میانگین متغیر آسیب‌های فضای مجازی در حد ۲/۴۹ از ۵ است که در حد متوسط قرار دارد. بیشترین میانگین در ابعاد مذهبی و روانی و کمترین میانگین در ابعاد جسمی و خانوادگی است. نتایج مدل معادلات ساختاری نشان داد که بیشترین تأثیر بر آسیب‌های فضای مجازی به ترتیب مربوط به متغیرهای استفاده از فضای مجازی (ضریب بتا = ۰/۳۲) و سواد رسانه‌ای (ضریب بتا = -۰/۲۴) است. متغیر سواد رسانه‌ای بر استفاده از فضای مجازی (ضریب بتا = -۰/۱۸) تأثیر دارد. به‌طور کلی می‌توان بیان کرد که متغیر سواد رسانه‌ای تأثیر غیرمستقیم (ضریب بتا = -۰/۰۵) بر آسیب‌های فضای مجازی دارد. کلیدواژه: آسیب‌های فضای مجازی، دانش‌آموزان، سواد رسانه‌ای، استفاده از فضای مجازی.

* استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه اراک (نویسنده مسئول)، اراک، ایران
ahmadmirtabar@gmail.com

** استادیار گروه مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران m.mohamadijalali@cfu.ac.ir

*** دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
samadadlipour@gmail.com

نحوه استناد به این مقاله: میرمحمدتبار، سید احمد؛ محمدی جلالی فراهانی، مجتبی و عدلی‌پور، صمد (۱۴۰۵). نقش سواد رسانه‌ای در پیشگیری آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان. رسانه، ۳۷(۱)، ۱۲۵-۱۵۲.

مقدمه

امروزه، انقلابی شگرف در فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به وجود آمده است. شکل‌گیری یک نظام ارتباطی جدید مبتنی بر زبان همگانی دیجیتالی، بنیاد مادی جامعه را چنان دگرگون کرده که هیچ‌گونه انزواگزینی و کناره‌گیری را برنمی‌تابد و حتی دورافتاده‌ترین و سستی‌ترین جامعه‌ها نیز از بستن مرزهای خود به روی جریان‌ها و شبکه‌های جهانی ناتوان هستند (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۹). بنابراین، انقلاب ارتباطی و اطلاعاتی سده بیست و یک را باید بسیار فراتر از صرف الکترونیکی کردن رابطه انسان‌ها دانست. فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی با فراهم آوردن امکان پیدایی "جامعه شبکه‌ای"^۱ که به افراد و جامعه‌ها در قالب‌های تازه، هویت‌های تازه بخشیده (کاستلز^۲، ۱۳۸۰)، نه تنها قاعده‌ها و قانون‌های حاکم بر ارتباط و تعامل میان انسان‌ها، بلکه نگرش ما را نسبت به خود، دیگران و جهان تغییر داده است. پیدایی فناوری‌های نوین که در مقایسه با وسایل ارتباط جمعی سنتی از دامنه بیشتری برخوردارند، امکان‌های زیادی برای تغییر، پیش‌بینی و دورنمای تازه‌ای در زمینه توسعه فراهم می‌کنند. این فناوری‌ها موجب تحولات عمیقی در همه امور جامعه جدید شده است (معیدفر و گنجی، ۱۳۸۸).

ظهور فناوری این امکان را برای کشورهای جهان فراهم کرده است که با یکدیگر ادغام شوند و با سایر کشورها پیوند برقرار کنند تا جایی که کل جهان به یک "دهکده جهانی" تبدیل شده است. این امر راه را برای باز شدن بازار الکترونیک به روی همه هموار کرد و همچنین فضایی را برای همه افراد ایجاد کرد تا به دنبال افرادی باشند که بتوانند با آن‌ها تجارت کنند. این امر فضایی را برای افراد منحرف ایجاد کرده است تا زمینه مناسبی را برای فریب دادن افراد بی‌گناهی که در فضای مجازی طعمه منحرفان می‌شوند بیابند (اوشی و اندوما^۳، ۲۰۲۴). کارکرد اصلی فضای مجازی این است که بستر اجتماعی را برای مردم فراهم کند. متأسفانه، فضای مجازی از طراحی اولیه فراتر رفته است و از زمان آغاز به کار، نقش‌های متعدد دیگری را ایفا می‌کند. از مسابقه و تبلیغات گرفته تا خبرهای فوری و ایجاد آگاهی، پلتفرم رسانه‌های اجتماعی کارآمدترین و مؤثرترین وسیله برای برقراری ارتباط در این عصر دیجیتال است. در میان بسیاری از تغییرات دنیای مدرن، این رسانه‌های اجتماعی هستند که نقشی محوری دارند (هیوز^۴، ۲۰۱۲).

انقلاب فناوری اطلاعات مرتبط با استفاده از فضای مجازی، کارکردهای دوطرفه‌ای را به همراه داشته است: از یک سو ارزش‌های مثبتی را به جهان ارائه کرده است، در حالی که از سوی دیگر آسیب‌های بسیاری را ایجاد کرده است که نظم اجتماعی را به خطر می‌اندازد.

1. Network Society
2. Castells
3. Ushie & Ndoma
4. Chilwa

فضای مجازی که بیشتر باید موهبت باشد، زیرا انسان را در معرض فرصت‌های زیادی در زمینه‌های مختلف زندگی قرار می‌دهد، به دلیل تخلف‌هایی که از طریق آن‌ها انجام می‌شود، به سرعت به منبع ناراحتی و نگرانی تبدیل می‌شود (حسن^۱ و همکاران، ۲۰۱۲).

گابریل^۲ (۲۰۱۵) بیان می‌کند که برخی از مردم از رسانه‌های اجتماعی برای درگیری در آسیب‌های اجتماعی استفاده می‌کنند که این رفتارها کسب‌وکار و زندگی مردم دیگر را تحت الشعاع قرار می‌دهد و همچنان تهدیدی برای امنیت اجتماعی - اقتصادی و سیاسی هر کشوری است. این امر عامل مهمی است که می‌تواند یک ملت را به سمت توسعه نیافتگی سوق دهد؛ زیرا سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی را کم می‌کند، سرمایه انسانی و اجتماعی را از بین می‌برد، به رابطه‌ها آسیب می‌رساند و دموکراسی را تضعیف می‌کند. حاکمیت قانون و در واقع فعالیت‌های اقتصادی کشور را به زانو در می‌آورد.

آسیب‌های مرتبط با فضای مجازی، رفتارهایی است که هنجارهای اجتماعی را نقض می‌کند و برخلاف کارکردهای جامعه به عنوان ابزاری برای تعیین حدود رفتارهای قابل قبول عمل می‌کند و با گسترش و آزمایش به عنوان ابزاری برای تغییر اجتماعی آن مرزها عمل می‌کند (آبایومی^۳، ۲۰۱۳).

فضای مجازی در فرم‌دهی به هنجارها، ارزش‌ها و باورهای کاربران نقش مهمی دارد که بسیار بالاتر از آموزش‌های دانشگاهی و مدرسه‌ای است. همراه با تغییر و تحول‌های فناورانه، روش‌های یادگیری نیز در حال دگرگونی هستند و دانش‌آموزان باید دست به تحلیل اطلاعاتی بزنند که با چند اشاره به دست می‌آیند. از ارتباط افراد به ویژه نوجوانان با رسانه‌های جمعی نمی‌توان چشم‌پوشی کرد؛ ارتباطی که با کنار گذاشتن کار با رسانه‌های ارتباطی قدیمی به سمت رسانه‌های ارتباطی جدید می‌رود. با دسترسی نوجوانان به منابع‌های متنوع در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی برخط، سهم فیزیکی مرزهای اجتماع کاهش یافته و بر سهم مجازی آن اضافه می‌شود. در این بین، نوجوانان فقط به اطلاعات مهم و اساسی و محتوای مفید رسانه‌ها دسترسی ندارند و بهره‌گیری آن‌ها تنها نمی‌تواند به موارد علمی و مناسب محدود شود. در این راستا، سواد رسانه‌ای می‌تواند کمک‌کننده آن‌ها در استفاده سالم از رسانه‌ها باشد. سواد رسانه‌ای، نوعی مهارت است که نوجوانان باید همراه با بهره‌گیری از رسانه‌ها و به ویژه اینترنت به مثابه یک رسانه تعاملی، به آن مجهز شوند. استفاده نوجوانان از رسانه‌های نوین بدون داشتن سواد رسانه‌ای، می‌تواند با پیامدهای نامناسبی همراه باشد؛ به خصوص آن‌که با افزایش شکاف اطلاعاتی و مهارتی بین نوجوانان با والدینشان از یک سو و متنوع و تخصصی شدن رسانه‌های نوین، اهمیت ارتقای مهارت‌های سواد رسانه‌ای بیشتر از هر زمان دیگری می‌شود. سواد

1. Hassan
2. Gabriel
3. Abayomi

رسانه‌ای از این ظرفیت برخوردار است که مثل یک ناظر هوشمند و نهاده‌ی شده، شیوه مصرف رسانه‌ای افراد را سامان بخشد (جعفری، ۱۳۹۷).

امروزه نهاد خانواده، گروه دوستان، نظام تعلیم و تربیت و رسانه‌های ارتباط جمعی در اجتماعی شدن کودکان نقش دارند، اما با توجه به سرعت تغییر و تحول‌ها و شرایط جامعه‌های فعلی، نقش عامل چهارم یعنی رسانه‌ها بسیار بیشتر از سه عامل قبلی است. بدین ترتیب رسانه‌ها می‌توانند در عین حال که به درونی شدن ارزش‌های اجتماعی و قانون‌ها کمک کنند، سبب ایجاد رفتارهای ضداجتماعی شده و قانون‌ها و نظم اجتماعی موجود را برهم بزنند. بررسی‌های متعدد نشان داده است که گاهی تعداد ساعت‌هایی که نوجوانان از رسانه‌ها استفاده می‌کنند بسیار بیشتر از زمانی است که با خانواده می‌گذرانند؛ بنابراین امروزه رسانه‌های ارتباطی نقش اصلی را در شکل‌دهی کنش‌های اعضای جامعه بازی می‌کنند؛ خواه این کنش‌ها باعث حفظ نظم اجتماعی در جامعه شود و خواه سبب آسیب‌های اجتماعی شود. به نظر می‌رسد بزهکاری نوجوانان از جمله دانش‌آموزان یکی از پیامدهای اساسی رسانه‌های ارتباطی بر روی آن‌ها است (شریفی، ۱۳۸۸).

وجود آسیب‌های اجتماعی به عنوان یک مسئله اجتماعی می‌تواند نظم اجتماعی و امنیت اجتماعی را سلب کند و نهادهای مهم جامعه همچون خانواده، دین، اقتصاد، آموزش و پرورش و دیگر نهادها را متزلزل کرده و ارزش‌ها و باورهای جامعه را تضعیف کند. در واقع، آسیب‌های اجتماعی نوجوانان با تأثیرهای منفی فردی، اقتصادی و اجتماعی از مهم‌ترین مشکل‌های کشورمان هستند، چراکه ایران کشوری است که از لحاظ ساختار جمعیتی جوان بوده و بخش قابل توجهی از جمعیت آن را جوانان و نوجوانان تشکیل داده‌اند. نوجوانان و جوانان سرمایه‌های هر کشوری به‌شمار می‌روند و در ادامه زیست انسانی، این گروه از افراد نقش مهمی دارند؛ لذا مطالعه مشکلات و مسائل جامعه نوجوانان از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا روبه‌رو شدن آنان با مسائل فردی و اجتماعی به‌خصوص از بعد اخلاقی و اجتماعی، کل جامعه را با تهدید مواجه می‌سازد. در این راستا، هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش سواد رسانه‌ای در پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهر اراک است. پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

- آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان چقدر است؟
- سواد رسانه‌ای و استفاده از فضای مجازی چه تأثیری بر آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان دارند؟
- سواد رسانه‌ای بر استفاده از فضای مجازی چه تأثیری دارد؟

همچنین برای دستیابی به هدف تحقیق، فرضیه‌های زیر بررسی خواهند شد:

- سواد رسانه‌ای بر آسیب‌های فضای مجازی تأثیر منفی دارد.
- استفاده از فضای مجازی بر آسیب‌های فضای مجازی تأثیر مثبت دارد.
- سواد رسانه‌ای بر استفاده از فضای مجازی تأثیر منفی دارد.

پس از بیان پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق، مطالعات مرتبط با آسیب‌های فضای مجازی در دانش‌آموزان و نوجوانان و تأثیر متغیرهایی مثل سواد رسانه‌ای و استفاده از فضای مجازی بر این آسیب‌ها مرور می‌شوند. در یک دسته‌بندی کلی می‌توان متغیرهای مستقل و اثرگذار بر آسیب‌های فضای مجازی را در دو دسته تأثیرهای سواد رسانه‌ای و استفاده از رسانه قرار داد که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

در دسته اول، بیشتر تأثیر سواد رسانه‌ای بر آسیب‌های مرتبط با فضای مجازی مرور می‌شود که این تأثیر بیشتر منفی است. برای مثال، خلیج‌آبادی فراهانی (۱۴۰۳) تحقیقی را با هدف بررسی راهکارهای مداخله‌ای مبتنی بر مدرسه‌ها برای جلوگیری از آسیب‌های مواجهه با پورنوگرافی در اینترنت در بین نوجوانان با روش کیفی انجام داد. نتایج تحقیق نشان داد که ارتقای سواد رسانه‌ای متناسب با نیازهای در حال تغییر نوجوانان، سبب افزایش آگاهی، بهبود نگرش و ارتقای مهارت‌های انتقادی لازم در سیستم آموزشی و کاهش این آسیب‌ها می‌شود.

محمدی (۱۴۰۱) تحقیقی را با هدف بررسی نقش سواد رسانه‌ای دانشجویان در کاهش آسیب‌های فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی با روش پیمایشی انجام داد. نتایج تحقیق نشان داد در صورت عدم کفایت سواد رسانه‌ای دانشجویان، شبکه‌های مجازی ابتدا، پیوندها و رابطه‌های خانوادگی را هدف قرار داده‌اند و با ضعیف شدن رابطه‌ها و فضای خانوادگی، به تدریج با تضعیف هنجارهای اخلاقی و اجتماعی، باعث افزایش ناهنجاری و خشونت شده و در نهایت از بین رفتن هویت‌های فرهنگی و مذهبی را به دنبال خواهد داشت. یافته‌های تحقیق نورآذر (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با عنوان "بررسی تأثیر سواد رسانه‌ای بر کاهش جرم‌های نوپدید مربوط به استفاده از فضای مجازی در بین جوانان شهر مشکین‌شهر" نشان می‌دهد که سواد رسانه‌ای تأثیر منفی معناداری بر جرم‌های نوپدید در فضای مجازی دارد. در نتیجه می‌توان گفت که افزایش سواد رسانه‌ای و ابعاد آن در بین جوانان شهر مشکین‌شهر، باعث کاهش جرم‌های نوپدید مربوط به استفاده از فضای مجازی می‌شود.

ملکی و هاشمیان‌فر (۱۳۹۹) در پژوهش خود به بررسی میزان و تأثیر سواد رسانه‌ای نوجوانان بر اغتشاش‌ها پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که سواد رسانه‌ای تأثیر معناداری بر آسیب‌های شبکه‌های مجازی دارد. شریفی‌رهنمو و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی در بین جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر همدان به این نتیجه رسیدند که رابطه معنادار معکوس بین سواد رسانه‌ای و مؤلفه‌های آن با آسیب‌های اجتماعی وجود دارد. همچنین از بین مؤلفه‌های سواد

رسانه‌ای (میزان دسترسی به رسانه‌ها، میزان استفاده از رسانه‌ها، تفکر انتقادی و تولید پیام‌های رسانه‌ای) دو مؤلفه دسترسی به رسانه‌ها و تفکر انتقادی بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته داشته‌اند.

نتایج پژوهش آقای (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با عنوان "نقش رفتار مبتنی بر سواد رسانه‌ای در پیشگیری از وقوع انواع جرم‌ها در بین خانوارهای اصفهانی" حاکی از آن است که سواد رسانه‌ای به ترتیب بر جرم‌های سیاسی، جرم‌های عقیدتی، جرم‌های اخلاقی، جرم‌های امنیتی و جرم‌های مالی تأثیر معکوس و معناداری داشته است و هر چقدر سطح سواد رسانه‌ای شهروندان بالاتر باشد، سطح ارتکاب به انواع جرم‌ها کمتر می‌شود. فرقانی و خدامرادی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان "نقش سواد رسانه‌ای در تعدیل اعتیاد اینترنتی (مطالعه موردی: دانش‌آموزان متوسطه دوم چهارمحال و بختیاری)" با استفاده از روش آزمایشی و طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل به این نتیجه رسیدند که آموزش سواد رسانه‌ای در تعدیل اعتیاد اینترنتی میان دانش‌آموزان نقش دارد. براساس نتایج این پژوهش، آموزش سواد رسانه‌ای، میزان بهره‌گیری از رسانه، توانایی تحلیل و ارزیابی، تولید پیام‌های رسانه‌ای، برقراری ارتباط با تولیدکنندگان محتوای رسانه‌ای و تفکر انتقادی را در بین دانش‌آموزان افزایش می‌دهد.

سو و آستین^۱ (۲۰۲۵) پژوهشی را با عنوان "تأثیر مصرف رسانه‌ای و سواد رسانه‌ای بر رفتارهای پرخطر نوجوانان" انجام دادند. این تحقیق با روش پیمایشی بر روی ۱۲۶۴ نوجوان انگلیسی و آمریکایی انجام شد که نتایج تحقیق نشان می‌دهد مصرف رسانه با رفتارهای پرخطر رابطه مثبت و معنادار و سواد رسانه‌ای با رفتارهای پرخطر رابطه منفی و معنادار دارد. پورناما^۲ و همکاران (۲۰۲۱) پژوهشی را با عنوان "آیا سواد دیجیتال بر ریسک‌های برخاسته از دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد؟" انجام دادند. در این پژوهش که با رویکرد کمی انجام شده، ۳۰۰ پرسشنامه در بین دانش‌آموزان توزیع شده است. برآورد مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان می‌دهد که سواد دیجیتال، میانجی‌گری والدین و خودکنترلی بر ریسک برخاسته از تأثیر می‌گذارد. با این حال، میانجی‌گری والدین در ارتقای خودکنترلی دانش‌آموزان موفق نبود. پیرا و مورا^۳ (۲۰۱۸) در پژوهشی تحت عنوان "ارزیابی شایستگی‌های سواد رسانه‌ای: مطالعه‌ای در بین جوانان پرتغالی"، نشان دادند که بین سواد رسانه‌ای و آسیب‌های اجتماعی، فردی و خانوادگی کاربران فضای مجازی رابطه معنادار معکوسی وجود دارد. بولگر و دیسون^۴ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان "شبکه‌های اجتماعی، وعده‌ها، چالش‌ها و آینده سواد رسانه‌ای"، نشان دادند که سواد رسانه‌ای بالا آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی را به نحو معناداری کاهش می‌دهد.

1. Seo & Austin
2. Purnama
3. Pereira & Moura
4. Bulger & Davison

در دسته دوم، بیشتر تأثیرهای استفاده از فضای مجازی و رسانه بر آسیب‌های فضای مجازی مرور می‌شوند که جهت این تأثیرگذاری بیشتر مثبت است. برای مثال، طالب دوست و همکاران (۱۴۰۲) تحقیقی را با هدف بررسی الگوی آسیب‌شناسی رسانه‌های اجتماعی مجازی بر اساس گسترش ریسک‌پذیری جنسی و مدیریت بدن در نوجوانان شهر قوچان با روش پیمایشی انجام دادند. یافته‌ها نشان داد میانگین ریسک‌پذیری جنسی و مدیریت بدن کاربران زن اینستاگرام بیشتر از مردان است.

باده و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای با عنوان "رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با دانش، نگرش، رفتار و امنیت اجتماعی دانش‌آموزان"، بیان کردند که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و نگرش و امنیت اجتماعی دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. ولی بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی با دانش و رفتار اجتماعی دانش‌آموزان رابطه منفی و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که استفاده دانش‌آموزان از شبکه‌های اجتماعی بر ابعاد اجتماعی زندگی دانش‌آموزان تأثیر گذاشته و نگرش اجتماعی آنان را بالا می‌برد و امنیت اجتماعی را که نوع و سطحی از احساس اطمینان خاطر در اجتماع است، افزایش می‌دهد؛ اما بر دانش و رفتار اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر منفی گذاشته، میزان دانش اجتماعی آنان را کاهش داده و باعث می‌شود رفتار اجتماعی‌شان در جهت منفی بروز پیدا کند. نتایج پژوهش علی‌محسنی و آذری (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان "بررسی تأثیر فضای مجازی (تلفن همراه و اینترنت) در جامعه‌پذیری دانش‌آموزان دبیرستانی پسرانه منطقه ۱۷ تهران" نشان می‌دهد که استفاده از فضای مجازی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی زیاد است و قدرت فضای مجازی در دست کسانی است که فرهنگ آن‌ها با فرهنگ کشور ما در تقابل است. با توجه به عوامل‌های جذابیت، تنوع، به‌روز بودن و در دسترس بودن فضای مجازی، تأثیرگذاری آن در بین دانش‌آموزان زیاد است و این تأثیرگذاری می‌تواند موجب جامعه‌پذیری منفی و تهاجم فرهنگی شود که در این صورت دانش‌آموزان دچار چندگانگی فرهنگی می‌شوند که تأثیر آن بر جامعه تزلزل در ارزش‌ها و هنجارهای جامعه است و فرد دچار تزلزل شخصیت و بحران روحی می‌شود.

یافته‌های پژوهش طالب‌پور و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان "تأثیر استفاده غیرمتعارف و بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر گرایش جوانان به ناهنجاری‌های اجتماعی"، بیانگر آن است که ناهنجاری‌های اجتماعی؛ مدگرایی، انحراف جنسی، تنش خانوادگی، کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی، بحران هویت، دوستی آسیب‌پذیر و انزوای تنهایی متأثر از شبکه‌های اجتماعی مجازی، در حد متوسط و بالاتر در بین پاسخ‌گویان وجود دارد. همچنین نتایج آزمون فرضیه‌ها نشان می‌دهد که ارتباط معنادار قوی بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و ناهنجاری‌های اجتماعی وجود دارد. با توجه به نتایج تحقیق می‌توان اذعان

داشت که استفاده از شبکه‌های مجازی در گرایش جوانان مورد مطالعه به انواع ناهنجاری‌های اجتماعی نقش داشته است.

یافته‌های مطالعه شایگان و رحیمی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان "بررسی جامعه‌شناختی رابطه مصرف شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش به انحراف‌های اخلاقی (مورد مطالعه جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال شهر تهران)"، بیان‌گر آن است که بین مصرف شبکه‌های اجتماعی مجازی (متغیر مستقل) و گرایش به انحرافات اخلاقی (متغیر وابسته) با ابعاد اباحه‌گری عملی جوانان، خشونت و پرخاش‌گری جوانان، تضعیف باورهای دینی و گسترش شبهه‌های فکری، عادی شدن رابطه‌های دختر و پسر، گسترش رفتارهای وندالیستی و ترویج هم‌زیستی به‌جای ازدواج رابطه معناداری وجود دارد.

در یک جمع‌بندی از تحقیقات پیشین باید بیان کرد که تعداد تحقیقاتی که درباره تأثیر سواد رسانه‌ای بر آسیب‌های فضای مجازی بودند، بیشتر از تحقیقاتی بوده است که تأثیر استفاده از فضای مجازی را بر آسیب‌های فضای مجازی بررسی کرده‌اند. در تحقیقات پیشین، آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی و اخلاقی مرتبط یا غیرمرتبط با فضای مجازی به‌عنوان متغیر وابسته بررسی شد و حتی در برخی تحقیقات رفتارهای انحرافی یا جرم‌ها مورد بررسی قرار گرفتند؛ ولی تحقیق حاضر، متفاوت از تحقیقات پیشین، آسیب‌هایی را که مرتبط با فضای مجازی است بررسی و سنجش می‌کند و به رفتارهای انحرافی و مجرمانه‌ای که مرتبط با فضای مجازی نباشد، نمی‌پردازد.

مفاهیم نظری

در این قسمت مفهوم‌های اصلی تحقیق تعریف و بررسی می‌شوند.

فضای مجازی: فضای مجازی، فضایی است که تحت تأثیر انقلاب اطلاعات و فناوری اطلاعات که وجه مشخصه آن فرامکانی و فرازمانی است، به‌وجود آمده است (یومن^۱، ۲۰۱۵: ۶۰۱). از دیدگاه گیدنز^۲، فضای مجازی فضای تعاملی است که شبکه جهانی رایانه‌ها که مشتمل بر اینترنت است، آن را شکل می‌دهد. در فضای سایبر، چنان‌که بودریار^۳ می‌گوید، ما دیگر در حکم افراد با یکدیگر ارتباط برقرار نمی‌کنیم، بلکه پیام‌هایی هستیم بر روی صفحه رایانه دیگران (عدلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۵). در واقع، فضای سایبر عنوانی برای دنیایی کم‌سابقه و نوظهور در عصر پیدایش و گسترش رسانه‌های جدید ارتباطی است که بیش از سه دهه از رواج آن در جهان نمی‌گذرد. این مفهوم اشاره به وجود جهانی دارد که در پی پیدایی منبع‌های اطلاعاتی و ارتباطی متعدد از طریق شبکه‌های به‌هم‌پیوسته رایانه‌ای به‌وجود آمده

1. Yeoman
2. Giddens
3. Jean Baudrillard

است. می‌توان فضای مجازی را جهان ارتباط متقابل رایانه‌ها و جامعه حاصل از این ارتباط‌ها دانست (رهبر و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴). تعریف مدنظر در این مطالعه، مرتبط با تعریف یومین (۲۰۱۵) است.

سواد رسانه‌ای: سواد رسانه‌ای این توانایی را فراهم می‌کند که علاوه بر خواندن پیام‌هایی که از سوی رسانه‌ها مخابره می‌شود، بتوان لایه‌لای سطرها را خواند و پیام‌های پنهان و ضمنی را دریافت کرد. فردی که سواد رسانه‌ای دارد، می‌تواند از رسانه‌ها آگاهانه و گزینشی استفاده کند و به هدف‌های آن‌ها پی ببرد. این فرد می‌تواند بفهمد که چرا و چگونه یک پیام واحد در رسانه‌های مختلف و با استفاده از جلوه‌های ویژه و دیگر تکنیک‌های بصری و شنیداری به شیوه‌های متفاوتی ارائه می‌شود (شکرخواه، ۱۳۸۵). سواد رسانه‌ای فرد را توانمند می‌کند تا سطرهای نانوشته رسانه‌های نوشتاری و صداها و پخش نشده از رسانه‌ها را یاد بگیرد و با آن‌ها ارتباط برقرار کند.

برای مثال، مخاطبی که سواد رسانه‌ای دارد از هدف‌ها و رسالت رسانه‌ها آگاهی داشته و نقش صدا، موسیقی و جلوه‌های ویژه موجود در سینما و تلویزیون را می‌داند و می‌شناسد. این مخاطب درک می‌کند چگونه یک پیام واحد در تلویزیون، سینما، روزنامه‌ها، مجله‌ها، رادیو، تابلوهای بزرگ تبلیغاتی و یا بازی‌های رایانه‌ای می‌تواند تأثیرات متفاوتی از خود به جا گذارد. سواد رسانه‌ای این فرصت را به مخاطبان می‌دهد تا سبب ارتقای آگاهی آن‌ها به چارچوب‌های شناختی و انتقادی شود و نگاه منتقدانه‌ای به رسانه‌ها و خبرها و اطلاعات منتشر شده از طرف آن‌ها داشته باشند. به یک معنا، سواد رسانه‌ای را می‌توان قدرت مخاطب در تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌های مختلف توأم با نگاه انتقادی به محتوای آن‌ها قلمداد کرد. سواد رسانه‌ای، مسیری را برای کاربران این شبکه میسر می‌سازد تا حقیقت را در بین به هم ریختگی حادثه‌ها و اطلاعات جست‌وجو کنند و به هدفشان که رسیدن به کامل‌ترین درک ممکن است، دست یابند (نعمتی‌فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۵). تعریف سواد رسانه‌ای از نعمتی‌فر و همکاران (۱۳۹۶) در این مطالعه مورد استفاده است.

آسیب‌های رسانه و فضای مجازی: برخی از صاحب‌نظران بر این باور هستند که رسانه‌ها به خودی خود آسیب‌زا هستند. آنان به انفعال مطلق انسان در مقابل رسانه و تأثیر اجتناب‌ناپذیر رسانه‌ها در حیات انسانی اشاره کرده‌اند و معتقدند رسانه‌های جمعی جدید، مهاجمان بیگانه‌ای هستند که پیام، افکار و مفهوم‌هایشان را به طور مستقیم به ذهن‌های مخاطبان دست‌بسته خود القا می‌کنند و می‌توانند پیامدهای منفی و ضداجتماعی به دنبال داشته باشند. کمپ^۱ از سوی برانچراف رسانه‌ها از واقعیت تأکید دارد و از سوی دیگر، بر باورهای انسان‌ها و تأثیر آنان از این سوگیری‌ها. وی معتقد است رسانه‌ها، تبلور جنایت را بیش از اندازه در خود جای دادند،

تا آنجا که نتیجه کار چنین شد که واقعیت‌های جنایی را از ناپیدایی و انزوا بیرون آوردند و در بطن اندیشه‌ها جا دادند و فضای ناامنی را رقم زدند. در بعد دوم، به نظر او، مردم فهم و ادراک واقعیت را نه از خود واقعیت، بلکه از واقعیت انعکاس یافته در رسانه‌ها اخذ می‌کنند و این مسئله، آرامش روانی آنان را از بین می‌برد (رسولی و زهره‌نژاد، ۱۳۹۰: ۳۵).

به عقیده هویسمان^۱، رفتار اجتماعی فرد را طرح‌واره‌های رفتاری‌ای تعیین می‌کند که در دوران کودکی شکل می‌گیرد. یک طرح‌واره ذهنی، وقوع حادثه‌های ویژه را در محیطی که فرد در آن زندگی می‌کند، پیش‌بینی می‌کند و به فرد می‌گوید که به هنگام واکنش نسبت به آن وقایع، رفتار او باید چگونه باشد و نتیجه احتمالی آن رفتارها چه خواهد بود. بر این اساس، خشونت تلویزیونی در طرح‌واره ذهنی تماشاگر رمزگذاری می‌شود و اصرار بر تماشای این نوع برنامه‌ها، به حفظ تفکر، اندیشه و رفتار خشن در فرد کمک می‌کند.

براساس نظر هویسمان، تماس دائمی و شدید با خشونت تلویزیونی، مجموعه‌ای از فرایندهای ذهنی را براساس این عامل‌های فردی و بین‌فردی به جریان می‌اندازد که ضمن تندخوتر شدن بسیاری از تماشاگران، موجب افزایش علاقه درونی آن‌ها به تماشای خشونت بیشتر از تلویزیون می‌شود (صالحی، ۱۳۸۵: ۴۱). در مطالعه حاضر، این تعریف از آسیب فضای مجازی مدنظر قرار گرفت. بنابراین می‌توان بیان کرد همان‌گونه که کودکان مهارت‌های شناختی و اجتماعی را از طریق مشاهده عملکرد والدین، خواهران، برادران، همکلاسی‌ها و معلمان خود می‌آموزند، با تماشای برنامه‌های خشونت‌آمیز تلویزیون نیز یاد می‌گیرند که پرخاش‌گرانه رفتار کنند.

مبانی نظری

رویکردهای مختلفی برای بررسی و تبیین آسیب‌های فضای مجازی وجود دارد که در پژوهش حاضر از نظریه‌های کاشت^۲ و سواد رسانه‌ای استفاده می‌شود. دلیل انتخاب این دو نظریه، ارتباط مهم و قابل توجه آن‌ها با آسیب‌های فضای مجازی و تأثیر احتمالی است که متغیرهای مرتبط با این نظریه‌ها می‌توانند بر پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی داشته باشند.

گربنر^۳ (۱۹۹۸) در نظریه کاشت بیان می‌کند که رسانه‌های جمعی (به‌ویژه تلویزیون) در تعریف ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مردم نقش مهمی دارند. براساس این نظریه، رسانه‌های جمعی آن ارزش‌ها، نظرها و مفاهوم‌ها را در یک دوره زمانی طولانی "پرورش" می‌دهند. به دنبال آن منطق، طرفداران استدلال می‌کنند که تأثیرات قرار گرفتن در معرض تلویزیون را باید نه براساس واکنش فوری، بلکه در بلندمدت تحلیل کرد. فرضیه اصلی نظریه کاشت این است که

1. Huesman
2. Cultivation Theory
3. Gerbner

افرادى كه زمان بيشترى را صرف استفاده از رسانه مى‌كنند، در مقايسه با افرادى كه كمتر رسانه استفاده مى‌كنند، به احتمال زياد دنياى واقعى را به گونه‌اى درك مى‌كنند كه به احتمال زياد در پيام‌هاى تلويزيونى به تصوير كشيده مى‌شود.

رسانه فراگيرترين و ثابت‌ترين سيستم يادگيرى در جامعه است. نظريه كاشت، رسانه را به طور عام و تلويزيون را به طور خاص به عنوان يك سيستم پيام با الگوهاى تجميعى و تكرارى تصويرها مى‌بيند كه محتواى آن در مدت زمان طولانى توسط بينندگان جذب مى‌شود. متفاوت از تحقيقات سنتى ارتباطات جمعى كه بر تأثير پيام‌ها، قسمت‌ها، سريال‌ها و ژانرهاى فردى بر نگرش‌ها و تغييرهاى رفتارى آنى متمرکز بود، نظريه كاشت بر نتايج عمومى و فراگير قرار گرفتن در معرض تجميع رسانه و تلويزيون تأكيد مى‌كند (استاك^۱ و همكاران، ۲۰۱۵).

يافته‌هاى نزديك به چهار دهه مطالعات مرتبط با نظريه كاشت در سيستم‌هاى پيام تلويزيونى، واقعىتى تحريف‌شده مثل نرخ‌هاى اغراق‌آمیز جنائت، بازنمايى بيش از حد خشونت، كليشه‌سازى نقش‌هاى جنسيتى و تركيب خانواده غيرسنتى را آشكار كرده است. اين واقعيت بدشكل و در عين حال تكرارى بازنمايى شده، به تدريج بر جهان‌بينى بينندگانى كه به تلويزيون به عنوان منبع اصلى باورها و ارزش‌هاى خود تكيه مى‌كنند، تسلط پيدا مى‌كند (مورگان^۲ و همكاران، ۲۰۰۹).

رسانه به عنوان يك روايت‌گر در جامعه ما، نه تنها بر ايدئولوژى‌هاى فردى تأثير مى‌گذارد، بلكه بر كل جامعه به عنوان مظهر جريان اصلى فرهنگ تأثير مى‌گذارد. در ميان استفاده‌كنندگان رسانه، ديدگاه‌ها و ارزش‌هاى به نسبت رايجى كه رسانه پرورش مى‌دهد، على‌رغم تفاوت‌هاى فردى، به فرهنگ غالب يا جريان اصلى آن جامعه تبديل مى‌شود. مفهوم جريان اصلى به اين اشاره دارد كه ممكن است مصرف رسانه، تفاوت‌ها در ديدگاه‌ها و رفتار را كه از ديگر تأثيرهاى اجتماعى، فرهنگى و جمعيتى ناشى مى‌شود، كاهش دهد يا ناديدده بگيرد (ريس^۳، ۲۰۱۶). برخى از جنبه‌هاى اصلى در مطالعات نظريه كاشت، تأثيرات رسانه‌هاى جمعى را در زمينه‌هاى مانند خشونت، كليشه‌هاى جنسيتى، سلامت، خانواده و به تازگى بازى‌هاى برخط و پيامدهاى سلامت روانى بررسى كرده‌اند (مورگان و همكاران، ۲۰۱۶).

نظريه سواد رسانه‌اى: سواد رسانه‌اى به عنوان "توانايى دسترسى، تجزيه و تحليل و توليد اطلاعات" تعريف مى‌شود كه هدف اساسى آن "استقلال انتقادى در رابطه با همه رسانه‌ها" است (چو^۴ و همكاران، ۲۰۲۴: ۹۴۲). در اين تعريف، سواد رسانه‌اى شامل شايستگى‌هاى لازم براى تبديل شدن به مصرف‌كنندگان آگاه رسانه است (جئونگ^۵ و همكاران، ۲۰۱۲). محققان

1. Stacks
2. Morgan
3. Reis
4. Cho
5. Jeong

این مفهوم از سواد رسانه‌ای را گسترش داده‌اند. پاتر^۱ (۲۰۱۹) معتقد است که سواد رسانه‌ای نه تنها مهارت‌ها، بلکه ساختارهای دانش و جایگاه شخصی را نیز در بر می‌گیرد. در این دیدگاه، مهارت‌ها، ابزارهایی که با آن می‌توان پیام‌های رسانه‌ای را معنا کرد، علاوه بر تحلیل و ارزیابی، شامل استقرا، استنتاج، ترکیب و انتزاع می‌شود. ساختارهای دانش به مجموعه‌ای از اطلاعات سازمان‌یافته در افراد اطلاق می‌شود که زمینه‌ای را فراهم می‌کنند که می‌توانند برای تفسیر پیام‌های رسانه‌ای از آن استفاده کنند. برای توسعه و استفاده از این مهارت‌ها و ساختارهای دانش، افراد باید منبع شخصی داشته باشند که هدف‌ها و انگیزه‌ها هستند. مکان‌های شخصی قوی‌تر منجر به فرایندهای سخت‌تر جست‌وجو و پردازش اطلاعات می‌شود (پاتر، ۲۰۱۹).

مدل تفسیر رسانه^۲ (آستین و جانسون^۳، ۱۹۹۷) مؤلفه‌ها و فرایندهایی را که کاربران با آن‌ها می‌توانند پیام‌های رسانه‌ای را تحلیل و ارزیابی کنند، توصیف می‌کند. این مدل پیش‌بینی می‌کند که تصمیم‌ها برای اتخاذ یک رفتار رسانه‌ای (مانند مصرف مشروبات الکلی یا سیگار کشیدن) براساس منطق و تأثیر است. در مقایسه منطقی، کاربران ارزیابی می‌کنند که آیا پیام‌های رسانه‌ای بازنمایی واقعیت هستند یا خیر. در ارزیابی عاطفی، کاربران ارزیابی می‌کنند که آیا پیام‌ها را دوست دارند یا خیر. براساس این تحلیل‌های دوجانبه، کاربران نتایج اتخاذ یک رفتار را در نظر می‌گیرند که سپس به تصمیم‌گیری منجر می‌شود. مقابله و پرداختن به این متغیرها وظیفه آموزش سواد رسانه‌ای است.

تلاش‌ها برای پاسخ‌گویی به تغییرات در چشم‌اندازهای رسانه‌ای بر مهارت‌های تولید متمرکز شده است که محققان آن را به مشارکت، تأمل، کنش و طرح مفهومی مجدد تبدیل کرده‌اند. جنکینز^۴ (۲۰۰۹) بر تقویت فرهنگ مشارکتی در رسانه‌های دیجیتال تأکید کرد و اظهار داشت که ارائه مهارت‌های اجتماعی و شایستگی‌های فرهنگی به جوانان برای مشارکت کامل در فرهنگ دیجیتالی بسیار مفید است. هابز^۵ (۲۰۱۰) افزودن تأمل و عمل به شایستگی‌های اصلی سواد دیجیتالی و رسانه‌ای را برای توانمندسازی و حمایت از یادگیری مادام‌العمر در میان کاربران پیشنهاد کرد. به همین ترتیب، دیگر محققان به توانایی مشارکت در محیط رسانه و ایجاد و توزیع پیام‌های رسانه‌ای، به عنوان محوری برای سواد رسانه‌ای جدید نگاه کردند (لین^۶ و همکاران، ۲۰۱۳).

فراتر از رسانه‌های دیجیتال، محققان به تازگی شروع به ارائه راه‌هایی برای مفهوم‌سازی سواد

1. Potter
2. Media Interpretation Model
3. Austin & Johnson
4. Jenkins
5. Hobbs
6. Lin

رسانه‌های اجتماعی کرده‌اند. مدل سواد رسانه‌های اجتماعی^۱ (شروزر و واندنبوش^۲، ۲۰۲۱) از دو حوزه واسطه توسعه و توانمندسازی تشکیل شده است. براساس مدل سواد رسانه‌های اجتماعی، توسعه سواد رسانه‌های اجتماعی تحت تأثیر خانواده، همسالان و مربیان است. ارتباط حوزه‌های توسعه و توانمندسازی سواد رسانه‌های اجتماعی از توانایی‌های پردازش شناختی و عاطفی تشکیل شده است. در حوزه توانمندسازی، سواد رسانه‌های اجتماعی تأثیرات استفاده از رسانه‌های اجتماعی بر رفتار را تعدیل می‌کند (شروزر و واندنبوش، ۲۰۲۱). با توجه به این مدل نظری، قرار گرفتن در معرض آسیب‌ها و انحراف‌ها در رسانه، رفتارهای مرتبط با آسیب را افزایش می‌دهند و افراد را به سمت رفتارهای انحرافی و آسیب‌زا سوق می‌دهند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به صورت پیمایشی انجام شده است و برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، دانش‌آموزان متوسطه اول شهر اراک به تعداد ۲۳/۶۵۰ نفر (۱۲/۰۴۸ پسر و ۱۱/۶۰۲ دختر) در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بودند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برابر با ۳۷۸ نفر محاسبه شد که برای اختصاص به دو زیرنمونه دختران و پسران به ۷۱۵ نفر ارتقا یافت. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای و تصادفی طبقه‌ای است؛ به این صورت که ابتدا جامعه آماری دانش‌آموزان متوسطه اول به سه طبقه دانش‌آموزان پایه هفتم، هشتم و نهم تقسیم شدند. برای دسترسی تصادفی به دانش‌آموزان، ابتدا ناحیه‌ها و سپس چهار مدرسه دخترانه و چهار مدرسه پسرانه متوسطه اول شهر اراک به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب و سپس از داخل این مدرسه‌ها از دانش‌آموزان پایه‌های هفتم، هشتم و نهم با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای برداشت اطلاعات صورت گرفت. روایی ابزار پژوهش از طریق اعتبار صوری یا مراجعه به افراد متخصص و صاحب‌نظر انجام شد. بدین منظور، پرسشنامه طراحی شده به همراه چارچوب نظری و فرضیه‌های پژوهش در اختیار استادان و متخصصان قرار داده شد و نقطه‌نظرات آن‌ها در تدوین نهایی پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفت. برای بررسی پایایی ابزار سنجش از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد.

میزان استفاده از فضای مجازی: به نظر ترکل^۳، فضای مجازی دنیاهایی را به تصویر می‌کشد که از تخیلات علمی برخاسته‌اند. با این حال، برای بسیاری از مردم، فضای مجازی بخشی از زندگی روزمره شده است. هنگامی که نامه‌های الکترونیکی خود را می‌خوانیم و یا در یک بحث هم‌زمان الکترونیکی شرکت می‌کنیم، در فضای مجازی به سر می‌بریم. در این فضا، قادریم

1. Social Media Literacy Model
2. Schreurs & Vandenbosch
3. Turkle

ضمن تبادل نظر، شخصیتی مجازی برای خود بیافرینیم. فرصت آشنایی با اجتماعات جدیدی را داریم که در آن با مردمی از سراسر دنیا ارتباط برقرار می‌کنیم، در حالی که شاید با وجود داشتن رابطه‌های صمیمانه، هرگز در دنیای واقعی آن‌ها را ملاقات نکنیم (ترکل، ۱۹۹۷: ۶).

مطابق مطالعات پیشین (مثل عدلی پور، ۱۳۹۱) برای عملیاتی کردن میزان استفاده از فضای مجازی، از هفت گویه استفاده از اینترنت، شبکه‌های اجتماعی مجازی داخلی (مثل شاد، ایتا، روبیکا و غیره)، شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی (مثل اینستاگرام، تلگرام، یوتیوب، واتس‌اپ، توئیتر و غیره)، بازی‌های رایانه‌ای برخط (مثل کِلَش و غیره)، بازی‌های رایانه‌ای بدون خط، تلویزیون و ماهواره استفاده شد. پرسش‌های این متغیر براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (از عدم استفاده = ۱ تا بیشتر از ۵ ساعت = ۵) طراحی شده است. میزان آلفای کرونباخ این متغیر ۰/۶۰ و در حد قابل قبول قرار دارد.

سواد رسانه‌ای: سواد رسانه‌ای مجموعه دیدگاه‌ها و مهارت‌ها درباره کنترل مخاطب بر خود به هنگام مواجهه با رسانه است. به بیان دیگر، سواد رسانه‌ای تفسیر آگاهانه فرد از مفهوم‌های پیام‌های رسانه‌ای است (پاتر، ۱۳۹۱). برای سنجش این متغیر از پرسشنامه استاندارد سواد رسانه‌ای فلسفی (۱۳۹۳) استفاده می‌شود. این پرسشنامه دارای ۲۰ گویه در ۵ مؤلفه (درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای، آگاهی از هدف‌های پنهان پیام‌های رسانه‌ای، گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای، نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای و تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای) است. پرسش‌های این متغیر براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (از به طور کامل مخالفم = ۱ تا به طور کامل موافقم = ۵) طراحی شده است. میزان آلفای کرونباخ این متغیر ۰/۷۱ و در حد مناسب قرار دارد.

متغیر آسیب‌های فضای مجازی: آسیب‌های فضای مجازی یا نوپدید، آسیب‌های مرتبط با فناوری‌های جدید است که آسیب‌های ناشی از استفاده از ماهواره، بازی‌های رایانه‌ای، تلفن همراه و اینترنت می‌توانند در این مجموعه قرار گیرند و می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد. حریم خصوصی افراد آن‌قدر اهمیت دارد که احترام به آن در قرن حاضر از مرزهای سنتی دین و اخلاق فراتر رفته و در بیشتر کشورهای جهان ضمانت قانونی پیدا کرده است؛ اما شأن انسانی و اهمیت حفظ آن در فضای مجازی و امنیت اطلاعات مبادله شده با چالش‌هایی مواجه شده و سلامت اخلاقی و حتی جسمانی کودکان و نوجوانان در جامعه به مخاطره افتاده است (دژبانی، ۱۳۹۷: ۳). برای عملیاتی کردن متغیر آسیب‌های فضای مجازی مطابق با تحقیقات پیشین، از شش بعد آسیب‌های خانوادگی، تحصیلی، اجتماعی، مذهبی، روانی و جسمی با ۲۹ گویه استفاده شد. پاسخ به این پرسش‌ها در طیف لیکرت (از هرگز = ۱ تا همیشه = ۵) است. میزان آلفای کرونباخ این متغیر ۰/۹۱ و در حد مناسب قرار دارد.

جدول ۱. ابعاد و گویه‌های متغیر آسیب‌های فضای مجازی

ابعاد	گویه‌ها
آسیب خانوادگی	مدت زمان استفاده از فضای مجازی را از خانواده‌ام پنهان می‌کنم. دوست ندارم والدینم بدانند از چه برنامه‌هایی استفاده می‌کنم. هنگام استفاده از این وسیله‌ها اگر اعضای خانواده با من حرف بزنند (مزاحم شوند)، زود از کوره در می‌روم. از وقتی از این وسیله‌ها استفاده می‌کنم، کمتر با خانواده‌ام ارتباط کلامی دارم. استفاده از این وسیله‌ها را به رابطه‌های خانوادگی ترجیح می‌دهم.
آسیب تحصیلی	به‌خاطر حضور زیاد در فضای مجازی، سر کلاس درس حواسم پرت می‌شود. احساس می‌کنم از وقتی در فضای مجازی حضور دارم، نمره‌هایم کم شده است. برای حضور در فضای مجازی ممکن است از برنامه‌دروسی‌ام بزنم. فکر می‌کنم حضور در فضای مجازی منجر به تلف شدن وقتم می‌شود.
آسیب اجتماعی	با حضور در فضای مجازی راحت‌تر با جنس مخالف ارتباط برقرار می‌کنم. با حضور در فضای مجازی، کمتر علاقه به پیدا کردن دوست در دنیای واقعی دارم. حضور در فضای مجازی باعث افزایش دعوا و پرخاش‌گری نسبت به اطرافیانم شده است. با استفاده از فیلتر شکن، فیلم و عکس برهنه نگاه می‌کنم. علاقه‌مند به تقلید رفتار بلاگرها و سلبریتی‌ها در شبکه‌های اجتماعی مجازی هستم. انجام دادن چالش‌ها و تیکه کلام‌های بلاگرها، هرچند نامناسب باشند را دوست دارم. استفاده از فضای مجازی را به حضور در جمع‌های خانوادگی و دوستانه ترجیح می‌دهم. استفاده از کلمه‌های رکیک و فحش به اطرافیان کار بدی نیست.
آسیب روانی	وقتی در فضای مجازی هستم، دوست دارم تنها باشم. وقتی از گوشی هوشمند و فضای مجازی دور هستم، استرس می‌گیرم. زندگی بدون گوشی هوشمند و حضور در فضای مجازی برایم جذابی نیست. یکی از نگرانی‌هایم، از دست دادن گوشی هوشمند و عدم حضور در فضای مجازی است.
آسیب مذهبی	وقتی در فضای مجازی به اسلام و ائمه (ع) توهین می‌شود، واکنش نشان نمی‌دهم. من شک دارم که بهشت و جهنمی وجود داشته باشد. به‌خاطر حضور زیاد در فضای مجازی، نماز خواندن را فراموش می‌کنم. من دوست دارم حجاب در جامعه (و برای من) اختیاری باشد.
آسیب جسمی	حضور در فضای مجازی باعث چشم‌درد و سردرد برای من شده است. حضور در فضای مجازی باعث کم‌تحرکی و چاقی من شده است. من همیشه به‌خاطر استفاده از گوشی هوشمند و فضای مجازی، بی‌خوابی دارم. استفاده زیاد از گوشی هوشمند باعث لرزش دست و کم‌درد برایم شده است.

یافته‌های تحقیق

نتایج نشان می‌دهد که ۵۱ درصد از دانش‌آموزان دختر و ۴۹ درصد پسر بودند. ۳۵/۲ درصد از افراد پایه هفتم، ۲۸/۸ درصد پایه هشتم و ۳۶ درصد پایه نهم هستند. میانگین سنی افراد ۱۳/۸ سال است. همچنین میانگین درآمد والدین دانش‌آموزان حدود ۲۳/۴ میلیون تومان است.

مطابق جدول ۲، بیشترین آسیب‌های فضای مجازی در افراد در حد متوسط با ۵۴/۱ درصد است. بعد از آن میزان این آسیب در حد کم با ۲۹ درصد بیشترین میزان را به خود اختصاص داده است. میانگین متغیر آسیب‌های فضای مجازی در حد ۲/۴۹ از ۵ است که این حکایت از این دارد که میزان متغیر آسیب‌های فضای مجازی در حد متوسط قرار دارد. در بین ابعاد، بیشترین میانگین آسیب‌ها در ابعادی مذهبی و روانی و کمترین میانگین آسیب‌ها در ابعادی جسمی و خانوادگی است.

جدول ۲. توصیف متغیر آسیب‌های فضای مجازی و ابعادی آن

میزان	آسیب‌های خانوادگی		آسیب‌های تحصیلی		آسیب‌های اجتماعی		آسیب‌های روانی		آسیب‌های مذهبی		آسیب‌های جسمی		آسیب‌های فضای مجازی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کم	۳۶۷	۵۱/۴	۳۰۴	۴۲/۶	۳۰۰	۴۲/۱	۲۶۰	۳۶/۶	۲۰۱	۲۸/۶	۴۰۰	۵۶/۹	۲۰۷	۲۹/۰
متوسط	۲۲۰	۳۰/۸	۲۵۶	۳۵/۹	۲۸۶	۴۰/۱	۲۰۹	۲۹/۴	۲۵۸	۳۶/۶	۲۱۲	۳۰/۲	۳۸۶	۵۴/۱
زیاد	۱۲۷	۱۷/۸	۱۵۳	۲۱/۵	۱۲۷	۱۷/۸	۲۴۱	۳۳/۹	۲۴۵	۳۴/۸	۹۱	۱۲/۹	۱۲۱	۱۶/۹
جمع	۷۱۴	۱۰۰	۷۱۳	۱۰۰	۷۱۳	۱۰۰	۷۱۰	۱۰۰	۷۰۴	۱۰۰	۷۰۳	۱۰۰	۷۱۴	۱۰۰
میانگین	۲/۲۹		۲/۴۹		۲/۳۹		۲/۷۷		۲/۸۶		۲/۱۵		۲/۴۹	
انحراف معیار	۱/۰۲		۱/۰۳		۰/۸۸		۱/۱۹		۱/۱۴		۱		۰/۷۷	

مطابق نتایج جدول ۳، بیشترین میزان استفاده از فضای مجازی در افراد در حد متوسط با ۵۶/۱ درصد است. بعد از آن، میزان این استفاده در حد کم با ۳۶/۸ درصد بیشترین میزان را به خود اختصاص داده است. میانگین متغیر میزان استفاده از فضای مجازی در حد ۲/۶۱ از ۵ است که این حکایت از این دارد که میزان استفاده از فضای مجازی در حد متوسط قرار دارد.

جدول ۳. توصیف متغیر میزان استفاده از فضای مجازی

متغیر میزان استفاده از فضای مجازی	تعداد	درصد معتبر
کم	۲۶۲	۳۶/۸
متوسط	۳۹۹	۵۶/۱
زیاد	۵۰	۷/۰
جمع	۷۱۱	۰/۱۰۰
میانگین	۲/۶۱	
انحراف معیار	۰/۶۸	

مطابق نتایج جدول ۴، بیشترین میزان سواد رسانه‌ای در افراد در حد متوسط با ۹۳/۴ درصد است. بعد از آن میزان این سواد در حد زیاد با ۳/۴ درصد بیشترین میزان را به خود اختصاص داده است. میانگین متغیر سواد رسانه‌ای در حد ۳/۰۶ از ۵ است که حکایت از این دارد که میزان متغیر سواد رسانه‌ای در حد متوسط قرار دارد. در بین ابعادی این متغیر، ابعادی درک

محتوای پیام‌های رسانه‌ای و آگاهی از هدف‌های پنهان پیام‌های رسانه‌ای به ترتیب دارای بیشترین میانگین و ابعادی نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای و تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای به ترتیب دارای کمترین میانگین هستند.

جدول ۴. توصیف متغیر سواد رسانه‌ای و ابعادی آن

ابعاد	آگاهی از هدف‌های پنهان پیام‌های رسانه‌ای		درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای		گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای		نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای		تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای		متغیر سواد رسانه‌ای	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کم	۸۵	۱۲/۰	۴۴	۶/۲	۱۰۹	۱۵/۵	۲۵۲	۳۵/۸	۹۱	۱۳/۱	۲۳	۳/۲
متوسط	۵۳۹	۷۵/۹	۲۷۲	۳۸/۶	۴۱۸	۵۹/۵	۳۸۸	۵۵/۲	۵۵۷	۸۰/۴	۶۶۳	۹۳/۴
زیاد	۸۶	۱۲/۱	۳۸۹	۵۵/۲	۱۷۶	۲۵/۰	۶۳	۰/۹	۴۵	۶/۵	۲۴	۳/۴
جمع	۷۱۰	۱۰۰	۷۰۵	۱۰۰	۷۰۳	۱۰۰	۷۰۳	۱۰۰	۶۹۳	۱۰۰	۷۱۰	۱۰۰
میانگین	۳		۳/۷۳		۳/۱۲		۲/۶۲		۲/۸۵		۳/۰۶	
انحراف استاندارد	۰/۶۰		۰/۹۲		۰/۸۶		۰/۸۰		۰/۶۶		۰/۳۶	

مطابق نتایج جدول ۵، متغیر آسیب فضای مجازی و همه ابعاد آن (آسیب خانوادگی، تحصیلی، اجتماعی، روانی، مذهبی و جسمی) با متغیر سواد رسانه‌ای رابطه معکوس و معنادار دارد. بدین معنا که با افزایش متغیرهای سواد رسانه‌ای، متغیر آسیب فضای مجازی و ابعاد آن کاهش می‌یابند. همچنین متغیر آسیب فضای مجازی و ابعاد آن با متغیر استفاده از فضای مجازی رابطه مستقیم و معنادار دارد. بدین معنا که با افزایش استفاده از فضای مجازی، متغیر آسیب فضای مجازی و ابعاد آن افزایش پیدا می‌کنند.

جدول ۵. ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق

	آسیب خانوادگی	آسیب تحصیلی	آسیب اجتماعی	آسیب روانی	آسیب مذهبی	آسیب جسمی	متغیر آسیب فضای مجازی
استفاده از فضای مجازی	۰/۳۶ **	۰/۱۸ **	۰/۳۵ **	۰/۲۹ **	۰/۲۵ *	۰/۲۰ **	۰/۳۷ **
سواد رسانه‌ای	۰/۲۲ **	۰/۱۸ **	۰/۲۷ **	۰/۲۶ **	۰/۱۸ -	۰/۱۷ -	۰/۲۹ **

* معناداری کمتر از ۰/۰۵ و ** معناداری کمتر از ۰/۰۱

مطابق این نتایج، متغیر آسیب فضای مجازی و همه ابعاد آن با استفاده از اینترنت، شبکه اجتماعی داخلی و خارجی، بازی‌های رایانه‌ای بر خط و بدون خط و ماهواره رابطه مستقیم و معنادار و با استفاده از تلویزیون رابطه معکوس و معنادار دارد.

جدول ۶. ضریب همبستگی پیرسون بین ابعاد استفاده از فضای مجازی و آسیب‌های آن

متغیر آسیب فضای مجازی	آسیب جسمی	آسیب مذهبی	آسیب روانی	آسیب اجتماعی	آسیب تحصیلی	آسیب خانوادگی	
اینترنت	** ۰/۲۸	** ۰/۲۴	** ۰/۲۹	** ۰/۳۰	** ۰/۲۵	** ۰/۱۸	** ۰/۳۴
شبکه‌های اجتماعی مجازی داخلی	** ۰/۲۲	** ۰/۱۳	** ۰/۱۶	** ۰/۱۹	** ۰/۰۶	** ۰/۱۲	** ۰/۲۰
شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی	** ۰/۳۳	** ۰/۱۹	** ۰/۴۰	** ۰/۳۵	** ۰/۳۶	** ۰/۱۷	** ۰/۴۰
بازی‌های رایانه‌ای بر خط	** ۰/۲۴	** ۰/۰۹	** ۰/۲۱	** ۰/۱۲	** ۰/۱۴	** ۰/۰۸	** ۰/۲۰
بازی‌های رایانه‌ای بدون خط	** ۰/۱۰	** ۰/۰۷	** ۰/۱۰	** ۰/۰۳	** ۰/۰۱	** ۰/۰۹	** ۰/۰۸
تلویزیون	-۰/۰۴	-۰/۰۵	-۰/۰۶	-۰/۰۷	** ۰/۱۱	-۰/۰۲	-۰/۰۸
ماهواره	** ۰/۱۸	** ۰/۰۴	** ۰/۲۲	** ۰/۱۸	** ۰/۲۴	** ۰/۰۷	** ۰/۲۱

* معناداری کمتر از ۰/۰۵ و ** معناداری کمتر از ۰/۰۱

به منظور مشخص شدن سهم تأثیر هر یک از متغیرهای تحقیق بر متغیر آسیب فضای مجازی، به تحلیل رگرسیونی پرداخته می‌شود. جدول ۷ مدل رگرسیونی چندمتغیره آسیب‌های فضای مجازی را برای کل پاسخ‌گویان، دختران و پسران به تفکیک نشان می‌دهد. اطلاعات نتایج این جدول برای کل پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که ضریب تعیین (R^2) نیز ۱۹ درصد محاسبه شده است. به این معنی که حدود ۱۹ درصد از تغییرات آسیب‌های فضای مجازی توسط متغیرهای تحقیق توضیح داده می‌شود. ضریب‌های تأثیر استاندارد موجود در این جدول نشان می‌دهد که قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های متغیر آسیب‌های فضای مجازی به ترتیب متغیرهای استفاده از فضای مجازی (بتا=۰/۳۲) و سواد رسانه‌ای (بتا=۰/۲۴-) هستند.

برای دانش‌آموزان پسر، ضریب تعیین (R^2) نیز ۱۳ درصد محاسبه شده است. قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های متغیر آسیب‌های فضای مجازی برای پسران به ترتیب متغیرهای استفاده

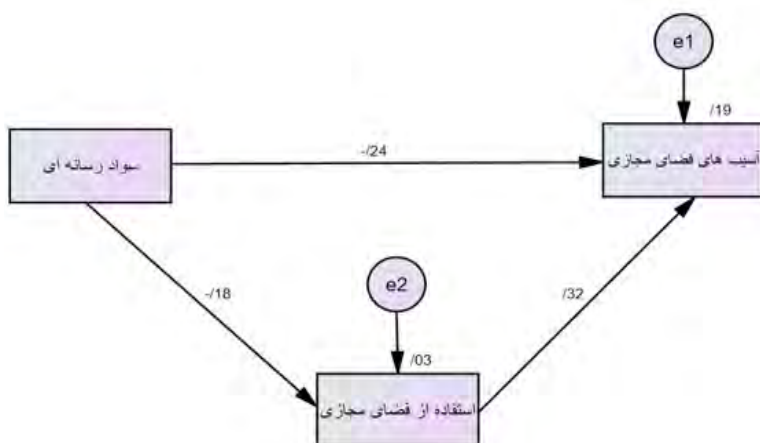
از فضای مجازی (بتا=۰/۲۷) و سواد رسانه‌ای (بتا=۰/۱۹-) هستند. برای دانش‌آموزان دختر، ضریب تعیین (R^2) نیز ۲۷ درصد محاسبه شده است. قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های متغیر آسیب‌های فضای مجازی برای دختران به ترتیب متغیرهای استفاده از فضای مجازی (بتا=۰/۳۹) و سواد رسانه‌ای (بتا=۰/۲۷-) هستند.

جدول ۷. آماره‌های تحلیل رگرسیون چندگانه برای تبیین آسیب‌های فضای مجازی

پاسخ‌گو	متغیرهای تحقیق	ضرایب غیر استاندارد	ضرایب استاندارد	مقدار t	سطح معناداری
کل پاسخ‌گویان	استفاده از فضای مجازی	۰/۳۶	۰/۳۲	۹/۳۶	۰/۰۰۰
	سواد رسانه‌ای	-۰/۵۰	-۰/۲۴	-۶/۹۳	۰/۰۰۰
	خلاصه مدل $R=۰/۴۳$ $R^2=۰/۱۹$ $F=۸۲/۷۹$ $Sig=۰/۰۰۰$				
پسر	استفاده از فضای مجازی	۰/۲۹	۰/۲۷	۵/۳۴	۰/۰۰۷
	سواد رسانه‌ای	-۰/۳۸	-۰/۱۹	-۳/۷۱	۰/۰۰۰
	خلاصه مدل $R=۰/۳۶$ $R^2=۰/۱۳$ $F=۲۵/۸۹$ $Sig=۰/۰۰۰$				
دختر	استفاده از فضای مجازی	۰/۴۹	۰/۳۹	۸/۶۴	۰/۰۰۰
	سواد رسانه‌ای	-۰/۶۲	-۰/۲۷	-۵/۹۷	۰/۰۰۰
	خلاصه مدل $R=۰/۵۲$ $R^2=۰/۲۷$ $F=۶۸/۱۰$ $Sig=۰/۰۰۰$				

مدل معادلات ساختاری آسیب‌های فضای مجازی

در شکل ۱ مدل معادله ساختاری آسیب‌های فضای مجازی ترسیم شده است. این مدل با استفاده از نرم‌افزار آموس رسم شد.

شکل ۱. مدل معادلات ساختاری آسیب‌های فضای مجازی

در جدول ۸، تعدادی از مهم‌ترین معیارهای برازش و تفسیر آن‌ها و مقدارشان در مدل مفروض آمده است. به‌طور کلی می‌توان گفت که عمده شاخص‌های برازش مدل قابل قبول هستند؛ بنابراین مدل ترسیم شده، مدلی است که می‌تواند داده‌های ما را با مدل نظری تطبیق دهد.

جدول ۸. شاخص‌های نیکویی برازش مدل

نام شاخص	مقدار شاخص در مدل	مقدار استاندارد	نتیجه
کای اسکوئر نسبی	۳/۵	بین ۱ تا ۵	قابل قبول
نیکویی برازش ^۱	۰/۹۲	۰ (عدم برازش) تا ۱ (برازش کامل)	قابل قبول
نیکویی برازش اصلاح شده ^۲	۰/۹۰	۰ (عدم برازش) تا ۱ (برازش کامل)	قابل قبول
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد ^۳	۰/۰۷۸	کمتر از ۰/۰۸	قابل قبول
شاخص برازش هنجار شده ^۴	۰/۹۰	۰ (عدم برازش) تا ۱ (برازش کامل)	قابل قبول
شاخص برازش تطبیقی مقتصد ^۵	۰/۹۲	۰ (عدم برازش) تا ۱ (برازش کامل)	قابل قبول

1. GFI
2. AGFI
3. RMSEA
4. NFI
5. CFI

مطابق نتایج جدول ۹ بیشترین تأثیر بر آسیب‌های فضای مجازی به ترتیب مربوط به متغیرهای استفاده از فضای مجازی (ضریب بتا = ۰/۳۲) و سواد رسانه‌ای (ضریب بتا = ۰/۲۴-) است. متغیر سواد رسانه‌ای بر استفاده از فضای مجازی (ضریب بتا = ۰/۱۸-) تأثیر دارد. به‌طور کلی می‌توان بیان کرد که متغیر سواد رسانه‌ای ۰/۰۵ تأثیر غیرمستقیم بر آسیب‌های فضای مجازی دارد.

جدول ۹. ضریب‌های تأثیر استاندارد مدل معادلات ساختاری

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضریب بتا	نمره t	معناداری
آسیب‌های فضای مجازی	استفاده از فضای مجازی	۰/۳۲	۹/۴۰	۰/۰۰۰
	سواد رسانه‌ای	-۰/۲۴	-۶/۹۶	۰/۰۰۰
استفاده از فضای مجازی	سواد رسانه‌ای	-۰/۱۸	-۴/۸۰	۰/۰۰۰

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش سواد رسانه‌ای در پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی دانش‌آموزان انجام شد. برای آسیب‌های فضای مجازی از شش بعد خانوادگی، تحصیلی، اجتماعی، روانی، مذهبی و جسمی استفاده شد و تأثیر عامل‌های مختلف مثل سواد رسانه‌ای و استفاده از فضای مجازی بر آن بررسی شد.

یکی از فرضیه‌های تحقیق حکایت از تأثیر مثبت استفاده از فضای مجازی بر آسیب‌های فضای مجازی دارد که نتایج تحقیق این تأثیر را تأیید می‌کند. نظریه کاشت، اثر اصلی رسانه را جامعه‌پذیری یعنی اشاعه ثبات و پذیرش وضعیت موجود می‌داند؛ همچنین به‌زعم این نظریه، رسانه تغییرها را به‌تنهایی به حداقل نمی‌رساند، بلکه این امر با هماهنگی دیگر نهادهای عمده فرهنگی محقق می‌شود. این نظریه معتقد است که رسانه در بلندمدت موجب تأثیر در جهان‌بینی و نظام ارزشی بینندگان پر مصرف خود می‌شود و به آن‌ها نگرش تلویزیونی واحدی در مورد واقعیت‌ها می‌بخشد.

با توجه به این‌که ارزش‌های مسلط در رسانه‌هایی مثل اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، ارزش‌های غربی است، انتظار می‌رود که افراد با استفاده بیشتر از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، تمایل بیشتری به ارزش‌ها و هنجارهای غربی داشته باشند و در نتیجه با هنجار و ارزش‌های موجود در فرهنگ خود بیگانه شوند و درگیر آسیب‌های خانوادگی،

تحصیلی، اجتماعی، روانی، مذهبی و جسمی شوند. یافته‌های تحقیق حاضر، ادعاهای نظریه کاشت را تأیید می‌کند. نتایج تحقیق حاضر در راستای تحقیقات پیشین مثل تاجیک و تاجیک (۱۴۰۳)، بادل و همکاران (۱۳۹۷)، علی محسنی و آذری (۱۳۹۶) و شایگان و رحیمی (۱۳۹۵) است.

فرضیه دیگر تحقیق درباره تأثیر منفی سواد رسانه‌ای بر آسیب‌های فضای مجازی در دانش‌آموزان است که نتایج تحقیق این فرضیه را تأیید می‌کنند. در تحلیل این یافته می‌توان گفت که شیوه انعکاس و بازنمایی بسیاری از محتواها توسط رسانه‌ها دارای اهمیت است؛ به‌طوری که رسانه‌ها با انعکاس برخی انحراف‌ها و شیوه‌های گوناگون ارتکاب جرم و اعمال خشونت، می‌توانند در وقوع جرم در جامعه مؤثر باشند و نتایج کوتاه‌مدت و درازمدتی در این عرصه داشته باشند. به این معنا که با نشان دادن جرم‌ها و ناهنجاری‌هایی نظیر انواع خشونت‌ها، آسیب‌ها، کلاهبرداری و غیره، می‌توانند نوعی هیجان در رفتار افراد ایجاد کنند و آن‌ها را در جهت بروز آسیب‌های اجتماعی ترغیب کنند.

برای مصون ماندن از این هیجان‌ها، داشتن سواد رسانه‌ای الزامی است. سواد رسانه‌ای، دیدگاهی برای رویارویی با رسانه‌ها و تفسیر پیام‌های دریافتی است. با دارا بودن سواد رسانه‌ای و آشنایی با جنبه‌های نهان و آشکار فعالیت‌های رسانه‌ای، مخاطبان می‌توانند خود، خانواده و فرزندان‌شان را از قربانی شدن در برابر جرم‌ها یا ارتکاب جرم محفوظ نگاه دارند. در این زمینه، بیداروند و همکاران (۱۴۰۱) نیز نشان داده‌اند که بین درک محتوای پیام‌ها، آگاهی از هدف‌های پنهان پیام‌ها، گزینش آگاهانه پیام‌ها، تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای، عقلانیت و نگاه انتقادی به پیام‌ها به‌عنوان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی رسانه‌ای با کاهش آمار بزهکاری رابطه مستقیم وجود دارد. این یافته هم‌سو با یافته‌های پژوهش‌های نورآذر (۱۳۹۹)، ملکی و هاشمیان‌فر (۱۳۹۹)، آقایی (۱۳۹۹) و پورناما و همکاران (۲۰۲۱) است که سواد رسانه‌ای را عاملی در کاهش آسیب‌های فضای مجازی می‌دانند.

فرضیه بعدی تحقیق حکایت از تأثیر منفی سواد رسانه‌ای بر استفاده از فضای مجازی دارد که نتایج تحقیق آن را تأیید می‌کند. پاتر (۲۰۱۹) بر این باور است که هر چقدر دانش رسانه‌ای افراد عمیق‌تر شود، سواد رسانه‌ای نیز افزایش می‌یابد. در نتیجه، سواد رسانه‌ای این امکان را مهیا می‌کند که پیام دریافتی با چالش مواجه شود و کاربر از شکل انفعالی به حالتی فعال، پرسش‌گر و خوداظهاری‌کننده برسد. بنابراین می‌توان انتظار داشت که سواد رسانه‌ای تأثیر منفی بر استفاده از فضای مجازی داشته باشد که نتایج تحقیق نیز چنین نتیجه‌ای را تأیید کرد. این نتایج در راستای نتایج تحقیق پیشین مثل فرقانی و خدامرادی (۱۳۹۸) و بولگر و دویسون (۲۰۱۸) قرار دارد. به‌طورکلی می‌توان بیان کرد که آسیب‌های فضای مجازی در دانش‌آموزان شهر اراک بیشتر جنبه‌های شناختی و اعتقادی دارد که می‌تواند جهان‌بینی آن‌ها را تحت الشعاع قرار دهد. با

توجه به این‌که دانش‌آموزان در سن هویت‌یابی هستند، به‌شدت هویت‌های دینی و فردی آن‌ها و سپس هویت تحصیلی آن‌ها دچار مشکل می‌شود که این موارد می‌تواند زمینه‌های آسیب‌های دیگر مثل تمایل به رفتارهای پرخطر یا رفتارهای مجرمانه را در آینده افزایش دهد.

مشاهدات وضعیت مدرسه‌های شهر اراک بیان‌گر این است که سواد رسانه‌ای این افراد به‌خصوص در حوزه نگاه انتقادی به محتوای رسانه‌های مجازی و تجزیه و تحلیل پیام‌های آن در وضعیت مناسبی قرار ندارد. نتایج بخش کمی هم نشان می‌دهد که وضعیت نگاه انتقادی و تحلیل‌کنندگی دانش‌آموزان درباره محتوای رسانه کمتر از متوسط است. بنابراین باید در پیشنهادها این محتواها (نگاه انتقادی به محتوای رسانه‌های مجازی و تجزیه و تحلیل پیام‌های آن) بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

برای مدیریت این موضوع، باید سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان و والدین آن‌ها ارتقا یابد. به‌جای اقدامات قهری باید برنامه‌ای برای ارتقای فرهنگی داشت؛ چراکه آموزش کاربران فضای مجازی از طریق رسانه‌ها، خانواده و نهادهای آموزشی، نقش‌سازنده‌ای در افزایش مهارت کاربران و کاهش آسیب‌های ناشی از این فضای اینترنتی خواهد داشت.

- در خانواده‌ها، والدین می‌توانند با فراهم آوردن فضایی آرام و صمیمانه (نه با برخوردی اقتدارگرایانه) برای ابراز عقیده فرزندان‌شان با آن‌ها به تعامل و گفت‌وگو بنشینند تا از این طریق، آسیب‌ها و پیامدهای منفی فضای مجازی را به آن‌ها انتقال دهند.
- خانواده‌ها به‌منظور کاهش آسیب‌های فضای مجازی، باید خود را بیش از پیش در جریان ارتباط‌های فرزندان خود در فضای مجازی قرار دهند.
- می‌توان با گنجاندن درس‌ها یا واحدهایی در زمینه آشنایی و نحوه استفاده از فضای مجازی و رسانه‌های نوین در محتوای نظام آموزشی کشور، آسیب‌ها و پیامدهای منفی فضای مجازی را تقلیل داد.
- با برگزاری کلاس‌های آموزشی در مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها در خصوص فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی، می‌توان آگاهی و هوشیاری نوجوانان و جوانان را در زمینه آسیب‌های فضای مجازی افزایش داد.

در پایان، پیشنهادهایی برای انجام تحقیق‌های آینده ارائه می‌شوند:

نخست: تحقیق حاضر به‌دلیل محدودیت‌های گوناگون، سطح سنجش خود را به دانش‌آموزان محدود کرد. هرچند به‌دلیل اهمیت دانش‌آموزان و نوجوانان و نسبت قابل توجه آن‌ها در هرم سنی جامعه ایران، انجام این مطالعه با اهمیت به‌نظر می‌رسد، در عین حال تحقیق روی دیگر قشرها و گروه‌های سنی نظیر دانشجویان، زنان، شاغلان بخش دولتی و غیردولتی و دیگر دسته‌های سنی و قشرهای اجتماعی می‌تواند مکمل تحقیق حاضر باشد و نتایج آن‌ها

را با یکدیگر مورد مقایسه قرار داد.

دوم: تحقیق حاضر سطح سنجش خود را به یافتن رابطه‌ها میان دو متغیر در سطح خرد (افراد) محدود کرد. در عین حال، تحقیق روی سطوح کلان‌تر سنجش (شهرها و استان‌ها) می‌تواند در جهت افزایش آگاهی از وضعیت آسیب‌های فضای مجازی در سطح‌های مختلف و مقایسه آن مؤثر باشد.

سوم: می‌توان از رویکرد کیفی و روش‌هایی مثل نظریه زمینه‌ای یا پدیدارشناسی برای بررسی آسیب‌های فضای مجازی استفاده کرد.

در نهایت: به تحقیق‌هایی که در آینده قرار است در این موضوع انجام شوند، پیشنهاد می‌شود که نظریه‌های دیگری را برای سنجش تأثیر سواد رسانه‌ای بر آسیب‌های فضای مجازی آزمون کنند.

منابع

- آقای، مریم (۱۳۹۹). نقش رفتار مبتنی بر سواد رسانه‌ای در پیشگیری از وقوع انواع جرائم در بین خانوارهای اصفهانی. مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۵ (۵۶)، ۱۱۷-۱۳۷. <https://doi.org/10.22034/cps.2020.94793>
- بادله، علیرضا؛ قلی‌نژاد، نوراله و بیگلری، مظفر (۱۳۹۷). رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با دانش، نگرش، رفتار و امنیت اجتماعی دانش‌آموزان. پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۱ (۳)، ۱۳۵-۱۵۸.
- بیداروند، مختار؛ پورقهرمانی، بابک و بیگی، جمال (۱۴۰۱). تأثیر پیشگیرانه سرمایه اجتماعی رسانه‌ای بر بزهکاری در بستر فناوری‌های نوین در دوران اپیدمی کرونا، حقوق فناوری‌های نوین، ۳ (۵)، ۳۳-۵۳. <https://doi.org/10.22133.mtlj.2022.334253.1080>
- پاتر، جیمز (۱۳۹۱). مبانی سواد رسانه‌ای، ترجمه صدیقه ببران، مهران بهروز فغانی و افسون حضرتی. نشر تاویل.
- تاجیک، محمدحاشم و تاجیک، فاطمه (۱۴۰۳). نقش رسانه‌ها در نگرش عمومی به جرم (مورد مطالعه: مخاطبان رسانه ملی). رسانه، ۳۵ (۴)، ۲۱۱-۱۸۱. <https://www.doi.org/10.22034/bmsp.2024.436844.1978>
- جعفری، محمد (۱۳۹۷). بررسی ارتباط بین سواد رسانه‌ای و گرایش به بزهکاری جوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران شرق. دانشکده علوم انسانی. گروه ارتباطات.
- خلج‌آبادی‌فراهانی، فریده (۱۴۰۳). راهکارهای مداخله‌ای مبتنی بر مدارس برای جلوگیری از آسیب‌های مواجهه با پورنوگرافی در اینترنت در بین نوجوانان: یک تحقیق کیفی. تعلیم و تربیت، ۴۰ (۲)، ۱۹۵-۲۱۳.
- دژبانی، علی (۱۳۹۷). خانواده‌های ایرانی، رسانه‌های نوین اجتماعی و آسیب‌های نوپدید. نشر باغ رضوان.
- رسولی، زهره و حسین‌نژاد، فهیمه (۱۳۹۰). نقش رسانه‌های جمعی در بروز و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی. همایش هجوم خاموش.
- رهبر، نسیمه؛ نیک‌قدم حجتی، ساناز و سلیمانی‌روزبهنی، فاطمه (۱۳۹۴). تعیین عوامل مؤثر بر آسیب‌های فضای مجازی و راهکارهای مقابله با آن در دانش‌آموزان ایرانی. دومین همایش بین‌المللی مدیریت و فرهنگ توسعه. شایگان، فریبا و رحیمی، محمد (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی رابطه مصرف شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش به انحرافات اخلاقی (مورد مطالعه جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال شهر تهران). مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۵ (۳۴)، ۱۶۹-۱۹۳.
- شریفی رهنمو، مجید؛ سراجی، فرهاد و شریفی رهنمو، سعید (۱۳۹۹). رابطه بین میزان سواد رسانه‌ای با کاهش

- آسیب‌های اجتماعی استفاده از اینستاگرام با تأکید بر نقش پلیس (مورد مطالعه: جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر همدان). مطالعات امنیت اجتماعی، ۱۱(۶۱)، ۱۳۳-۱۵۶.
- شریفی، سلیمان (۱۳۸۸). بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مرتبط با تمایل دختران به رفتار بزهکارانه (مطالعه موردی دختران ۱۵ تا ۲۴ سال شهر شیراز). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز. دانشکده علوم اجتماعی. شکرخواه، یونس (۱۳۸۵). سواد رسانه‌ای، یک مقاله عقیده‌ای. رسانه، ۱۷(۴)، ۲۷-۳۲.
- صالحی، سید رضا (۱۳۸۵). تأثیر تلویزیون بر رفتار خشونت‌آمیز نوجوانان و جوانان. مطالعات راهبردی، ۹(۳۲)، ۳۴۷-۳۷۲.
- طالب‌دوست، مریم؛ امیرپور، مهناز و ایمانیان اردبیلی، مسعود (۱۴۰۲). طراحی الگوی آسیب‌شناسی رسانه‌های اجتماعی مجازی براساس گسترش ریسک‌پذیری جنسی و مدیریت بدن در نوجوانان. سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۷(۲)، ۲۵۶-۲۶۹.
- طالب‌پور، اکبر؛ منصوری، فریدین و رستمی، تورج (۱۳۹۶). تأثیر استفاده غیرمعتارف و بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر گرایش جوانان به ناهنجاری‌های اجتماعی (مورد مطالعه کرمانشاه). بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۸(۲)، ۱۰۳-۱۲۶. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2018.65055>
- عدلی‌پور، صمد؛ قاسمی، وحید و میرمحمدتبار، سید احمد (۱۳۹۳). تأثیر شبکه اجتماعی فیس‌بوک بر هویت فرهنگی کاربران جوان شهر اصفهان. تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۷(۱)، ۲۸-۱.
- علی‌محسنی، رضا و آذری، احمد (۱۳۹۶). بررسی تأثیر فضای مجازی (تلفن همراه و اینترنت) در جامعه‌پذیری دانش‌آموزان دبیرستانی پسرانه منطقه ۱۷ تهران. پژوهش علوم اجتماعی، ۹(۳۵)، ۱۹-۴۰.
- فرقانی، محمدمهدی و خدامرادی، یاسین (۱۳۹۸). نقش سواد رسانه‌ای در تعدیل اعتیاد اینترنتی (مطالعه موردی: دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم چهارمحال و بختیاری). مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۲۰(۴۵)، ۸۵-۱۰۲.
- قاسمی، وحید؛ عدلی‌پور، صمد و کیانپور، مسعود (۱۳۹۲). تعامل در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان؛ مطالعه موردی فیس‌بوک و جوانان شهر اصفهان. دین و ارتباطات، ۱۹(۲)، ۳۶-۵. <https://doi.org/10.30497/rc.2013.1438>
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰). عصر اطلاعات. ترجمه احد علیقلیان. نشر طرح نو.
- محمدی، علیرضا (۱۴۰۱). منابع اثرگذار بر ارتقاء سواد رسانه‌ای دانشجویان درکاهش آسیب‌های فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی. آموزش علوم دریایی، ۹(۱)، ۲۳۰-۲۴۳.
- <https://doi.org/10.22034/rmt.2022.543778.2049>
- معیدفر، سعید و گنجی، احمد (۱۳۸۸). تحلیلی بر کاربردهای تلفن همراه در بین دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه شهر تهران. مجله جهانی رسانه، ۴(۲)، ۱-۲۵.
- ملکی، فرحناز و هاشمی‌نفر، سید علی (۱۳۹۹). بررسی میزان و تأثیر سواد رسانه‌ای نوجوانان در بروز اغتشاشات. دانش انتظامی اصفهان، ۷(۲۳)، ۷۷-۱۰۵.
- نعمتی‌فر، نصرت‌اله؛ خجسته باقرزاده، حسن و کاظمی، هاجر (۱۳۹۷). مطالعه سطح سواد رسانه‌ای در کاربران رسانه‌های اجتماعی (مطالعه موردی شبکه اجتماعی تلگرام). مطالعات رسانه‌های نوین، ۴(۱۶)، ۱۴۳-۱۷۵.
- <https://doi.org/10.22054/nms.2019.24432.282>
- نوابخش، مهرداد؛ هاشم‌نژاد، فاطمه و زاده هاشم‌پور، وحید (۱۳۸۹). بررسی آثاریترینت و موبایل در تغییر هویت جوانان استان مازندران. جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۱۱(۱)، ۱۴۵-۱۷۰.
- نورآذر، فاطمه (۱۳۹۹). بررسی تأثیر سواد رسانه‌ای بر کاهش جرائم نوپدید مربوط به استفاده از فضای مجازی در بین جوانان شهر مشکین شهر. دانش انتظامی اردبیل، ۷(۲۷)، ۹۰-۱۱۰.

- Abayomi, A. (2013). Social factors affecting effective crime prevention and control in Nigeria. *International Journal of Applied Sociology*, 3(4), 76-79.
- Adlipour, S., Ghasemi, V., & Mir Mohammad Tabar, A. (2014). The impact of Facebook social network on the cultural identity of young users in Isfahan. *Iranian Cultural Research*, 7(1), 1-28. **[In persian]**
- Aghaei, M. (2019). The role of media literacy-based behavior in preventing the occurrence of various crimes among Isfahan households. *Crime Prevention Studies*, 15(56), 117-137. **[In persian]**
<https://doi.org/10.22034/cps.2020.94793>
- Ali Mohseni, R., & Azari, A. (2017). Investigating the impact of cyberspace (mobile phone and internet) on the socialization of male high school students in Tehran's 17th district. *Social Sciences Research*, 9(35), 19-40. **[In persian]**
- Austin, E.W., & Johnson, K.K. (1997). Effects of general and alcohol-specific media literacy training on children's decision making about alcohol. *Health Communication*, 2(1), 17-42.
<https://doi.org/10.1080/108107397127897>
- Badelleh, A., Gholinejad, N., & Bigdali, M. (2018). The relationship between the use of virtual social networks and knowledge, attitude, behavior and social security of students. *Quarterly of Order & Security*, 11(3), 135-158. **[In persian]**
- Bidarvand, M., Pourqahrmani, B., & Beigi, J. (2014). The preventive effect of social media capital on delinquency in the context of new technologies during the Corona epidemic, *Modern Technologies Law*, 3(5), 33-53 **[In persian]**. <https://doi.org/10.22133/mtlj.2022.334253.1080>
- Bulger, M., & Davison, P. (2018). The social networks, promises, challenges and futures of media literacy. *Media Literacy Education*, 10(1), 1-21. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2018-10-1-1>
- Castells, M. (2001). *The Age of Information*. Tarh-e-No Publishing. **[In persian]**
- Chiluwa, I. (2012). Social media networks and the discourse of resistance: A sociolinguistic CDA of Biafra online discourses. *Discourse Society*, 23(3), 217-244. <https://doi.org/10.1177/0957926511433478>
- Cho, H., Cannon, J., Lopez, R., & Li, W. (2024). Social media literacy: A conceptual framework. *New Media & Society*, 26(2), 941-960. <https://doi.org/10.1177/14614448211068530>
- Dejbani, A. (2018). *Iranian families, new social media and emerging harms*. Bagh Rezvan Publishing. **[In persian]**
- Forghani, M. M., & Khodamoradi, Y. (2019). The role of media literacy in moderating internet addiction (case study: high school students in Chaharmahal and Bakhtiari). *Culture and Communication Studies*, 20(45), 85-102. **[In persian]**
- Gabriel, M. (2015). *In Digital age, social media becoming valuable police tool*. KOMO News.com. Retrieved on February 24, 2023. From <http://www.komonews.com/nes/local/Police-social-media-becoming-valuablecrime-fighting-tool-2045999161.html>
- Gerbner, G. (1998). Cultivation Analysis: An Overview. *Mass Communication and Society*, 1(3-4), 175-194. <https://doi.org/10.1080/15205436.1998.9677855>
- Ghasemi, V., Adlipour, S., & Kianpour, M. (2013). Interaction in cyberspace of internet social networks and its impact on the religious identity of young people; A case study of Facebook and the youth of Isfahan. *Religion and Communication*, 19(2), 5-36. **[In persian]**
<https://doi.org/10.30497/rc.2013.1438>
- Hassan, A. B., Lass, F., & Makinde, D. (2012). Cybercrime in Nigeria: Causes, effect and the way out. *ARNP Journal of Science and Technology*, 2(7), 626-631.
<https://doi.org/10.46792/fuoyej.v1i1.16>
- Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy*. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Jafari, M. (2018). Investigating the relationship between media literacy and youth delinquency tendencies. Master's thesis. Islamic Azad University. East Tehran Branch. Faculty of Humanities. Department of Communications. **[In persian]**
- Jenkins, H. (2009). *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge, MA: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8435.001.0001>
- Jeong, S., Cho, H., & Hwang, Y. (2012). Media literacy interventions: a meta-analytic review. *Communication*, 67(3), 454-472. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01643.x>
- Khalajabadi Farahani, F. (2014). School-based intervention strategies to prevent the harms of exposure

- to pornography on the Internet among adolescents: A qualitative study. *Education and Training*, 40 (2), 195-213. **[In persian]**
- Lin, T.B., Li, J.Y., & Deng, F. (2013). Understanding new media literacy: an explorative theoretical framework. *Educational Technology and Society*, 16(4), 160-170.
- Maleki, F., & Hashemianfar, A. (2019). Studying the level and impact of adolescents' media literacy on the occurrence of riots. *Isfahan Police Science*, 7(23), 77-105. **[In persian]**
- Moeedfar, S., & Ganji, A. (2009). An analysis of mobile phone applications among male and female high school students in Tehran. *The Global Network of Communication Scholar*, 4(2), 1-25. **[In persian]**
- Mohammadi, A. (2002). Effective resources for improving students' media literacy in reducing the harms of cyberspace and social networks. *Teaching Marine Science*, 9(1), 230-243. **[In persian]**
- Morgan, M., Shanahan, J., & Signorielli, N. (2009). *Growing up with television: Cultivation processes*. In J. Bryant & M. Oliver (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* 3rd ed., 34-49. Hillsdale, NJ: Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9781410602428>
- Morgan, M., Shanahan, J., & Signorielli, N. (2016). *Cultivation Theory*. In *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy* (eds K.B. Jensen, E.W. Rothenbuhler, J.D. Pooley and R.T. Craig). <https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect015>
- Nawabakhsh, M., Hashemnejad, F., & Zadeh Hashempour, V. (2010). Study of the effects of the Internet and mobile phones on changing the identity of the youth of Mazandaran province. *Sociological Studies of Youth Journal*, 1(1), 145-170. **[In persian]**
- Nematifar, N., Khojasteh Bagherzadeh, H., & Kazemi, H. (2018). Study of the level of media literacy among social media users (case study of Telegram social network). *New Media Studies*, 4(16), 143-175. **[In persian]** <https://doi.org/10.22054/nms.2019.24432.282>
- Noorazar, F. (2010). Study of the effect of media literacy on reducing new crimes related to the use of cyberspace among the youth of Meshginshahr. *Ardabil Police Science Journal*, 7(27), 90-110. **[In persian]**
- Pereira, S., & Moura, P. (2019). Assessing media literacy competences: a study with Portuguese young people. *European Journal of Communication*, 34(1), 20-37. <https://doi.org/10.1177/0267323118784821>
- Potter, J. (2012). *Fundamentals of Media Literacy*. Tawil Publishing. **[In persian]**
- Potter, W.J. (2019). *Media Literacy*. 9th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Purnama, S., Ulfah, M., Machali, I., Wibowo, A., & Narmaditya, B. S. (2021). Does digital literacy influence students' online risk? Evidence from Covid-19. *Heliyon*, 7(6), e07406. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e07406>
- Rahbar, N., Nikghadam Hojjati, S., & Soleimani Roozbahani, F. (2015). Determining the factors affecting cyberspace harms and strategies to deal with them in Iranian students, Second International Conference on Management and Development Culture. **[In persian]**
- Rasouli, Z., & Hosseinnejad, F. (2011). The role of mass media in the emergence and prevention of social harms. Silent Invasion Conference. **[In persian]**
- Reis, R. (2016). The Impact of Media on Traditional Communities. *Media and Communication*, 4(2), 1-2. <https://doi.org/10.17645/mac.v4i2.648>
- Salehi, S. R. (2006). The impact of television on violent behavior of adolescents and youth. *Strategic Studies*, 9(32), 347-372. **[In persian]**
- Schreurs, L., & Vandenbosch, L. (2021). Introducing the Social Media Literacy (SMILE) model with the case of the positivity bias on social media. *Children and Media*, 15(3), 320-337. <https://doi.org/10.1080/17482798.2020.1809481>
- Seo, H.Y., & Austin, E.W. (2025). The Impact of Media Literacy on Substance Use Behavior: Analyzing the Role of Media Consumption Behaviors as a Moderator. *American Journal of Health Promotion*. <https://doi.org/10.1177/08901171251315009>
- Shokarkhah, Y. (2006). Media literacy, an opinion article. *Rasaneh*, 17(4), 27-32. **[In persian]**
- Sharifi Rahnamo, M., Saraji, F., & Sharifi Rahnamo, S. (2019). The relationship between the level of media literacy and the reduction of social harms using Instagram with emphasis on the role of the police (case study: youth 18 to 30 years old in Hamadan). *Social Security Studies*, 11(61), 133-156. **[In persian]**

- Sharifi, S. (2009). Investigating social and economic factors related to girls' tendency to criminal behavior (case study: girls 15 to 24 years old in Shiraz). Master's thesis, Shiraz University. Faculty of Social Sciences. **[In persian]**
- Shaygan, F., & Rahimi, M. (2016). Sociological study of the relationship between the use of virtual social networks and the tendency to moral deviations (case study: youth 15 to 29 years old in Tehran). *Strategic Studies on Youth and Sports*, 15(34), 169-193. **[In persian]**
- Stacks, D., Li, Z., & Spaulding, C. (2015). Media Effects" Oxford, UK. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 10(4), 29 – 34. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.95045-1>
- Tajik, M. H., & Tajik, F. (2025). The role of the media in public attitudes towards crime (case study: national media audiences), *Rasaneh*, 35(4), 181-211. **[In persian]**
<https://www.doi.org/10.22034/bmsp.2024.436844.1978>
- Taleb Doost, M., Amirpour, M., & Imanian Ardebili, M. (2013). Designing a model of virtual social media pathology based on the development of sexual risk-taking and body management in adolescents. *Islamic Life style with a Health Center*, 7(2), 256-269. **[In persian]**
- Taleb Pour, A., Mansouri, F., & Rostami, Touraj (2017). The effect of unconventional and excessive use of virtual social networks on the tendency of young people to social abnormalities (a case study of Kermanshah). *Iranian Journal of Social Problems*, 8(2), 103-126. **[In persian]**
<https://doi.org/10.22059/ijsp.2018.65055>
- Turkle, S. (1997). *Life on the screen: Identity in the age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- Ushie, C., & Ndoma, R. (2024). Social media literacy and cybercrime: a study of Calabar Metropolis, Cross River, Nigeria, *Contemporary Research*, 21(1), 75-105.
- Yeoman, P. (2015). Habits & habitats: An ethnography of learning entanglement. PhD Thesis. The University of Sydney.

